

Fəridə VƏLİXANOVA

Filologiya üzrə elmlər doktoru.

Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

AZƏRBAYCAN YENİ ƏSRİN DÜNYA MƏDƏNİ MƏKANINDA

Açar sözlər: tərcümə, Məmməd Arif, yaradıcılıq metodu, nəzəri fikir

Key words: translation, Mamed Arif, creative method, theoretical thought

Ключевые слова: перевод, Мамед Ариф, творческий метод, теоретическое мышление

XX əsr Azərbaycan elminin korifeyi, tənqidçi, ədəbiyyatşünas, tərcüməçi, pedaqoq, nasir, böyük şəxsiyyət, akademik Məmməd Arif Dadaşzadə Məhərrəm oğlu (1904-1975) məqalələrinin birində tərcümə haqqında yazırdı: "İstər klassik, istərsə də sovet rus ədəbiyyatının Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi, mədəni və tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olmaqla bərabər, ümumiyyətlə, ədəbiyyatımızın və ədəbi dilimizin inkişafına olduqca müsbət təsir göstərir ki, bunu qətiyyən nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Doğrudan da, bir çox elmi-nəzəri əsərlər Azərbaycan dilində sadə və aydın bir şəkildə tərcümə edilərək, bu yeni zamanda Azərbaycanın ədəbi dilinin böyük daxili inkişafının bir nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Bu onu göstərir ki, Azərbaycan ədəbi dili böyük bir inkişaf yolu keçərək, lüğət tərkibi cəhətdən daha da zənginləşmiş, bütün qüdrəti ilə hərəkətə gəlmiş, saflaşmış, daha eləstik və ifadəli bir mahiyyət kəsb etmişdir. Puşkinin, Turqenevin, Tolstoyun, Qorkinin və Şoloxovun əsərlərindəki məna və forma gözəlliklərini yazıçılarımız Azərbaycan dilində əks etdirə bilirlərsə, bu, birinci növbədə, Azərbaycan ədəbi dilinin qüdrətini göstərir. Azərbaycan ədəbi dilinin çərçivələri genişlənmiş, rus ədəbi dilinin təsiri ilə bu dilin dərin ehtiyat qüvvələri üzə çıxmış, yeni sözlər, tərkiblər, atalar sözləri və idiomatik ifadələrlə zənginləşmişdir. Bundan başqa tərcümə vasitəsilə

Azərbaycan ədəbiyyatının nəfkrəvi və bədii imkanları da atır, ayrı-ayrı yazıçıların yaradıcılıq metodu, üslubu və sənətkarlıq xüsusiyyətləri də xeyli dəyişir, inkişaf edir.

Çoxdan sübut olunmuşdur ki, bədii tərcümə işi yaradıcılıq işidir, sənətkarlıq işidir” [1, s.23-24].

1954-cü ildə yazılmış bu sətirler tərcümə işinin, nəzəri fikrinin inkişafına təkan vermiş oldu.

Mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi, bütövlükdə Azərbaycan mədəniyyətinin obrazlar sisteminin estetik əsasının nəzəri həlli problemi meydana çıxmışdı. Yalnız müqayisəli təhlilin nəticələri Azərbaycan ədəbiyyatında bədii tərcümənin bəslənməsinə imkan verirdi.

Şeydən əvvəl bədii sözün mütərəqqi əsərlərində aydınlaşdırılır, bəşəriyyətin ümumi problemi – ədəbiyyatın problemi – qədim dövrlərdən milli mədəniyyətin təşəkkülü gədir. Bu isə öz növbəsində insanların fəlsəfi-tarixi statusunun vahid *homo sapiens* kimi yeni tipinin müəyyənləşməsinin zərurəti deməkdir. Bunun əsasında da dünya ilə insanın mürəkkəb, ziddiyyətli konsepsiyasının yaranmasının yeni estetik imkanları açılır. “Bizim müasirlik – saysız-hesabsız nəsilflərin yaddaşının zənciridir” (Ç. Aytmatov). Məhz yaddaş insan viedasının yüksək humanist məqsədlərlə möhkəmlənmədən söylərin boşa çıxdığı mənəvi koordinat ölçüsü kimi çıxış edir.

‘*Ədəbiyyatdan izəli gəlir. Bu baxımdan, ədəbiyyatşünaslıqda bütöv, vahid, kompleks və s. kimi qəbul edilən, bu gün sistem kimi təyin olunur. Bütün əlaqələr və inkişaf prinsiplərini dəqiqləşdirsək sistemli təhlil nəinki prosesin dərinliyini öyrənmək, eyni zamanda əsərin ədəbiyyatda tutduğu yeri, ən müxtəlif, ərəxli, qarşılıqlı əlaqə səviyyələrində ekstensiv təhlilə imkan verir.*

Sistemli təhlil ədəbiyyat nəzəriyyəsinin qanunauyğunluqlarını, metod və faktlarını, eyni zamanda ən mühümü mədəniyyətin digər növləri ilə sistemli əlaqəsini dəqiqləşdirməyə və sistemləşdirməyə imkan verir.

Türk birliklərinin müsbət təcrübəsini və keçmiş dövrlərin ağır ziddiyyətlərini əsasında ələ edən təsiri bəşəriyyətin ədəbiyyatında

simə cəhd göstərsinlər. Onun üçün yazırdılar ki, həqiqətə və obyektivliyə vəl təpsinlər. Elə buna görə də keçmiş ən bəşəri əsərləri də tərcüməyə qılacaq. Həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, tərcümə sahəsində də bu ad bu gün də işləmir. Hazırda tərcümə məsələlərinə biganəlik var. Otuzuncu illərdə (1959-cu il) S. Vurgunun təşəbbüsü ilə rus dilində nəşr edilmiş ilk “Azərbaycan poeziyası antologiyası” səviyyəsində tərcümənin təşkili yoxdur. Bu isə mütəsn ədəbiyyatımızın mənşəsinə umumdünya miqyasında küll halında tanıtmağa mane olacaq.

Vaxtilə “Göy qurşağı” və “Dünya” almanaxlarının fars, ərəb, alman, fransız və ingilis dillərində “Dost elləri” adlı xüsusi toplunun bu gün nəşrinə imkan əlaqəyə girişlərdim. Məsələdə ingiliz və fransız dilində

*Ellər dünyasının ellər oğluyam.
Bu səs bir şairin vicdan səsidir,
Düşünən bir qəlbin ifadəsidir.
Mən ki, hər gecəmi qatdım gündüzə,
Üfüqdə sönməsin ulduzum, ayım!
Sənət vadisində gəlsin üz-üzə
Sənin Tatyana ilə mənim Humayım.
(Böyük şairin şəərəfinə, avqust, 1936) [2].*

Sonra gələn tərcüməçilər bu məktəbdən bəhrələndilər. İstərdik ki, istedadlı yazıçılarımız “ömürlərinin illərinə yanmadan” (Səməd Vurğun) ümumdünya ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələrindən yüksək səviyyəli tərcümələr etsinlər. Azərbaycan dilinin zənginliyi, axtarılışı buna imkan verir. “Даркхәнәдә әлхә мәләдидә” музыкального азербайджанского языка” (Q.İ.Lomidze) və akademik V.V.Vinoqradovun mühazirələrinin birində dediyi “Среди тюркской группы языков азербайджанский самый нежный, мелодичный язык”, – sözlər dilimizin bütün imkanlara malik olmasına sübutdur.

Yalnız əsl sənət əsərləri tərcümə olunduğu dilə mənsub olan ədəbiyyatı da zənginləşdirə bilər. Bədii tərcümə istedadlı yazıçıların yaradıcılığında müəyyən yer tutmayınca arzularımız söz olaraq qalacaqdır.

Bu məqsədlə 2004-cü ildə Bakı Slavyan Universitetinin təşəbbüsü ilə çağırılmış yığıncaqda dünya ədəbi fikrinin Azərbaycan dilinə tərcüməsinin müzakirəsində 100 cildliyin hazırlanması qərara alındı. Yəne həmin universitetin 29-31 oktyabr 2004-cü ildə təşkil etdiyi “Müqayisəli ədəbiyyat” adlı Birinci Beynəlxalq elmi konfransa Türkiyə, Rusiya, Ukrayna, Qazaxıstan, ABŞ, İsviçrə və başqa ölkələrdən gəlmiş nümayəndələr tərəfindən XXI əsrin astanasında dünya xalqlarının mədəni irsinin öyrənilməsi yolları araşdırılmışdı. Üç bölmədə gedən iclaslarda “Müqayisəli ədəbiyyat”

Feride Velikhanova

AZERBAIJAN IN THE WORLD CULTURAL SPACE OF THE NEW CENTURY

Summary

Our reality is in the stage of memory of endless generation. The memory being the measure of human's honesty is so spiritual-moral coordinator that if there is no memory, it wouldn't be any efforts to humanistic targets. Azerbaijani national writers that formed on the basis of human's memory create new aesthetic and ethical possibilities to realize the human mind.

Фарида Велиханова

АЗЕРБАЙДЖАН – В МИРОВОМ КУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ НОВОГО ВЕКА

Резюме

Наша современность – это и звенья памяти бесчисленных поколений. Именно память выступает мерой человеческой совести, той нравственной координатой, без которой рассыпаются в прах усилия, не сцементированные высокой гуманистической целью. Выросшие на этой человеческой памятливой основе национальные писатели Азербайджана, открывают новые эстетические, морально-этические, духовно-нравственные возможности Разумного Человека (Homo sapiens).